

SUFIX *-ĚN- V SLOVANSKÝCH ETNONYMÁCH VO SVETLE ICH VARIANTNOSTI

Suffix *-ěn- in Slavic Ethnonyms in the Light of Their Variation

Martin Diweg-Pukanec

DOI: 10.17846/CL.2023.16.1.3-10

Abstract: DIWEG-PUKANEC, Martin: Suffix *-ěn- in Slavic Ethnonyms in the Light of Their Variation. When researching Slavic tribal names, we may come across several tribes with two names based on one and the same root. This concerns, inter alia, also ethnonym *Slav/Slavon*. The names with the suffix *-jane/-ěne*, from Proto-Slavic *-ěn-, coexist with the other names, which are mostly autodenomination, and patronymic ones, however, they are not always derived from the latter names and they cannot mostly refer to a place. The assumption of analogies to *Moravian*-type ethnonyms, which were the most common in medieval times, is not fully justified, since the age of the records suggests that the records with the suffix *-ěn- are as old or in several cases even older than those without it (e.g. **Tuchorěne*, known as early as the 10th century, is recorded as **Tuchori* only in the second half of the 11th century). In the light of this fact, the suffix *-ěn- must be reinterpreted.

Keywords: *ethnonym, etymology, onomastics, Proto-Slavic, Slavic languages, Slavic studies*

Etymologický slovník jazyka staroslověnského uvádza v rámci hesla *Slověninъ*, že prípadnú námietku výkladov, ktoré by etnonymum *Slověne* neodvodzovali od toponyma pripojením *-jane/-ěne* (< *-ěn-), keďže sufix *-ěn-* je predovšetkým sufixom obyvateľských mien odvodených od miestneho názvu či geografického objektu, sa pokúsil vyvrátiť R. Jakobson poukázaním na staroruské *kličane* ‚lovci krikom nadháňajúci zver‘, čo je derivátom od *kličъ* ‚krik‘ (porov. ESSJ 10 1983, 40), L. Moszyński zas tým, že v *Slověne* videl patronymickú príponu typu **brat-anъ/-ěnъ* ‚syn brata‘, H. Schelesniker videl v etnonyme pôvodný *n*-kmeň a R. Trautmann predpokladal pretvorenie nejakej staršej formy podľa obyvateľských mien na *-ěn-* (ESJS 14 2008, 838-839). V tomto článku ukážeme, že nejaké pretvorenie sa dialo v slovanských etnonymách pomerne často, pretože ten istý slovanský kmeň nezriedka mával názov bez prípony *-ěn-*, ako aj s ňou, ale tradičný predpoklad pretvárania názvov bez sufixu *-ěn-* na názvy s touto príponou nie je celkom správny.

Kmeň bol nielen u Slovanov, ale u Indoeurópanov vo všeobecnosti v predhistorickom a ranom historickom období základnou organizačno-politickou jednotkou. Napríklad Gréci ho zvykli nazývať *ἔθνος* a Rimania *civitas*. Kmeň býval federáciou významných rodín a vo väčšine prípadov ho charakterizovalo to, že mal nejakého náčelníka či vodcu, istú inštitúciu parlamentného typu (jej členmi boli buď dospelí muži, bojovníci, alebo hlavy rodín), centrálné stredisko kultu (vrch, strom, prameň, neskôr i chrám, mesto), vytýčené hranice (často magického charakteru, no najčastejšie prírodné ako rieka, les, pohorie), vlastný jazyk (či aspoň dialekt, sociolekt) a napokon spoločný názov, ktorý plnil tak identifikačnú, ako aj diferenciacnú funkciu (porov. Sergent 1995, 202-203).

Názvy indoeurópskych kmeňov vrátane slovanských ukazujú veľkú mieru jednoty. Patria sem, po prvé, pomenovania odvodené od nejakého zvierata, najčastejšie koňa, medveďa, vlka, diviaka, býka, jeleňa, barana, ale aj od bobra či rýb, vtákov a podobne (pozri Sergent 1995, 203-205). Spomedzi slovanských etnoným sem radíme pomerne významný lužickosrbský kmeň Syslov – *Siusuli* a pod. (Niederle 1919, 117), z praslovanského **susъlvъ* ‚syseľ, ktorý dlho odolával Frankom (pozri Brankačk – Měťšk 1977, 23), a zrejme tiež lužickosrbský kmeň *Uuolauki* (Brankačk – Měťšk 1977, 22), ktorý možno čítať ako *Volavky*. Otázne je, do akej miery radíť do tejto kategórie obodritský kmeň s názvom *Reregi*, potenciálne od praslovanského **rarogъ* ‚sokol rároh, na východ od Obodritov sídliacich Varnov – *Varnavi* a pod. (Niederle 1919, 128), k praslovanskému **vorna* ‚vrana, lužickosrbský kmeň *pagus Orlaa* (Niederle 1919, 79), ktorého názov ukazuje na praslovanské **orъlvъ* ‚orol, či poľských Bobranov – *Bobrane* a pod. (Niederle 1919, 222), a do akej sú tieto etnonymá motivované hradom s údajne dánskym názvom („lingua Danorum Reric“; Niederle 1919, 127), resp. príslušnými slovanskými hydronymami.

Druhou významnou skupinou sú názvy, ktorých motiváciu tvorí nejaká charakteristická vlastnosť kmeňa. Ako nám ukazujú názvy indoeurópskych kmeňov, môže to byť celý rad vlastností: hrozní, rozpinaví, bojovní, mocní, bijúci, veľkí, rýchli, vznešení, vznetliví, výborní, ale i mierni, občas sú to aj intelektuálne vlastnosti ako predvídavi či myslíci a ďalšie (pozri Sergent 1995, 205-208). Toto možno často vidieť aj u slovanských kmeňov, napríklad pomenovanie významných západoslovanských Veletov – *Velti*, *Veleti* a pod. (Niederle 1919, 133), môže znamenať ‚veľkí, keďže *velet*, *volot* znamená v ruštine ‚velikán, obor‘ (pozri Vasmer 1964, 288). Pomenovanie ďalšieho západoslovanského kmeňa Glomačov – *Glomaci*, *Glomuži* a pod. (Niederle 1919, 119), bude zas vari k praslovanskému **glom-* ‚hrmotne kričať, lomoziť, ktoré má príbuzenstvo v germánskych jazykoch (pozri Machek 1971, 339), a teda *Glomači* by značilo ‚hluční. Iný názov západoslovanského kmeňa *Lupiglaa* (Niederle 1919, 123) môže značiť ‚hlavobijci, takto má srbochorváčtina dokonca frazému *lupati glavu* ‚lámať si hlavu, doslova ale ‚bit, čo je význam, ktorý má dané sloveso dodnes i v západoslovanských jazykoch. Sémanticky blízke tomuto môže byť i etnonymum *Čech*. Jeho výkladov sú síce vyše dve desiatky (pozri aspoň Vasmer 1973, 353; Blažek – Klain 2002), no jedným z najpriateľnejších je aj etymológia z praslovanského **čechati*, čo znamená o. i. ‚bit‘ (pozri Rejzek 2001, 112-113). Do tejto skupiny možno zaradiť aj pomenovanie predovšetkým východoslovanského kmeňa *Dulebi*, kde ruské *дулебъ* a bulharské *дулупъ* znamená ‚hrubian‘ (pozri Niederle 1924, 172-175), a to i preto, že toto etnonymum sa naposledy spomína v roku 907 pri vymenovaní rôznych slovanských a fínskych kmeňov počas Olegovho ťaženia na Carihrad v bezprostrednej blízkosti Tivercov: „Иде Олегъ на Греки [...] поя множество Варягъ, и Словенъ, и Чюдъ, и Кривичи, и Мерю, и Дулѣбы, и Тиверци, яже суть толковины“ (Niederle 1924, 154). Pomenovanie *Tiverci*, *Těverci* totiž možno považovať za významovo protikladné k *Dulebi*, keďže letopis o nich píše, že boli tlmočníkmi, a staročeské *teverný*, ktorému je príbuzné litovské nárečové *tevérna* o uhladenej, slušnej reči (pozri Machek 1971, 642), znamenalo ‚dvorný, uhladený‘.

Tretou skupinou indoeurópskych názvov kmeňov, ktorú spomína B. Sergent vo svojom prehľade (Sergent 1995, 202 nn.), sú etnonymá podľa pomenovaní bojových prostriedkov, štvrtou majú byť etnonymá podľa nejakého ideálu alebo skôr vyzoru, piatou etnonymá autodenominačné, šiestou podľa názvov rastlín a napokon siedmou podľa mien božstiev. U Slovanov sa však spomedzi týchto pomenovaní uplatnili podľa všetkého iba etnonymá podľa bojových prostriedkov a autodenominačné, ktoré prezrádzajú pocit kmeňa, že je pôvodným, pravým, vlastným (porov. *Suébi* ‚svoji vlastní či *Alemanni* ‚všetci muži‘). Práve tieto dve skupiny nás budú na rozdiel od slovanských názvov kmeňov odvodených od zvierata, resp. odzrkadľujúcich nejakú charakteristickú vlastnosť, v našom článku aj osobitne zaujímať, lebo pri týchto sa stretávame s variantnosťou s použitím praslovanského **-en-*, a to dokonca možno vo všetkých známych, i keď nepočtených prípadoch.

Etnonymá motivované pomenovaním bojového prostriedku boli rozšírené u Indoeurópanov celkovo v menšej miere a u Slovanov sem rovnako možno zaradiť iba kmeň s názvom *Vlci*, čo je iné meno pre Veletov – Luticov. Etnonymum bez akýchkoľvek pochybností pochádza z praslovanského **vьlkъ*. Neradíme ho medzi pomenovania odvodené od zvierat na základe toho, že v jednej starohornonemeckej glose je zapísané *wilz* (variant *wulz*) – *equus mediocris*, *equus weletabus* (pozri Niederle 1919, 133). Pôjde teda o etnonymum, ktoré je odvodené od pomenovania ich malých koní, nepochybne veľmi účinných v boji. Pre túto štúdiu je dôležité, že v prameňoch sa títo Vlci zapisujú *Wilzi*, *Wiltzi*, *Vilti*, tiež *Wulzi*, *Vulsi* aj *Wulcrei*, *Wilze*, *Vilte*, ale i *Wiltin*, zem *Vilcia*, no tiež *Wiltinaland* (pozri Niederle 1919, 133-134), čo naznačuje, že sa mohli volať *Vlci*, ale aj *Vlčania*.

Pokiaľ ide o slovanské autodenominačné etnonymá, tie sú minimálne tri, a to *Srbi*, *Kriviči* a *Slovania* (silným kandidátom je však, samozrejme, aj spomínané etnonymum Čech, ak uznáme výklad z praslovanského **čechъ*, ktorého význam možno zo slovinčiny a kašubčiny (pozri Sutnar 1908; viac Blažek – Klain 2002) rekonštruovať ako ‚chlapec; mladík s vlasmi, fúzmi a ochlpením dospelého‘). Už P. J. Šafařík pri etymológii etnonyma *Srb* vychádzal z ruského a rusínskeho *paserb* ‚dieťa, nevlastné dieťa, poľského *pasierb* a odvodenín (pozri Šafařík 1837, 151), čo by naznačovalo, že tu tiež pôjde o akýsi autentický názov. Takýto výklad sa v podstate zvykne akceptovať aj dnes. Šafařík videl Srbov prinajmenšom už u Prokopia a meno *Srbi* považoval za pôvodné pomenovanie pre všetkých Slovanov (pozri Šafařík 1837, 82-83). Zrejmejšie sa však Srbi uvádzajú až v prameňoch 7. – 9. storočia, a to ako *Surbi*, tiež *Suurbi*, *Siurbi*, *Surbii*, neskôr so širším pomenovaním *Surabi*, *Sorabi* atď. (pozri Niederle 1919, 114). Dôležité v tomto kontexte je, že Geograf Bavorský spomína kmeň s názvom *Zuireani*, ktorí „majú 325 hradísk“, a neskôr *Zeriuani*, ktorých „krajina je tak veľká, že všetky slovanské kmene z nej poschodia a ako sa tvrdí, odvodzujú svoj pôvod“ (Pramene k dejinám Veľkej Moravy 1967, 139-140; MMFH III 1969, 288-289). Je potom otázka, či v tomto prípade nejde o Srbov, resp. o nejaký kmeň s názvom *Srbania*.

Oveľa preukaznejšie pre potreby tejto štúdie je pomenovanie východoslovanského kmeňa *Kriviči*. V letopisoch sa označujú *Kpυβυυυ*, čo nám dovoľuje ich začleniť medzi patronymické názvy, ale je to do istej miery pochybné, pretože Lotyši volajú Rusov Krievmi, *krievs*, a Rus *krievu zeme*, Fini v minulosti *Kriev*, teda bez patronymického sufixu, a možno to považovať za starší tvar. Etymologizovať sa dá tradične z praslovanského **kry*, novšie **krъvъ*, **krvъ* (pozri k tomu Králik 2015, 305), čiže vlastne ‚príbuzenstvo, rodina‘. Prípona *-ič* mohla vzniknúť analogicky, pretože okolité slovanské kmene Dregoviči, Radimiči a Vjatiči majú názov s touto príponou, i keď nemožno úplne vylúčiť ani jej pôvodnosť. Pre našu prácu je však významné, že cisár Konštantín Porfyrogenet ich spomína ako *Κριβιτχοί*, čiže *Kriviči*, ale aj *Κριβιταιηνοί*, teda *Krivičania* (Niederle 1924, 197-199), a azda i to, že P. J. Šafařík ich spájal ešte s Ptolemaiovými *Καρβωνες* (Šafařík 1837, 178), hoci toto je pochybné.

Medzi autodenominačné etnonymá možno nakoniec zaradiť aj etnonymum *Slovania*, ktoré býva zapisované *Σκλάβοι*, ako aj *Σκλαβηνοί*/*Σκλαυηνοί* a *Σκλαβινοί*, resp. *Sclavi*, ako aj *Sclavini* a *Sclavini* (pozri napr. Šafařík 1837, 464-465). Etymológia tohto etnonyma sú rôzne, ale veľmi rozšíreným je výklad od *slova*, takto napríklad Š. Ondruš a mnohí iní interpretujú toto pomenovanie ‚počujúci, rozumejúci, používajúci slová‘ (pozri Ondruš 1975, 241), pričom sa ako analógia uvádza albánske *shqiptár* ‚Albánc‘, čo znamená ‚kto hovorí jasnou rečou‘ (pozri Rejzek 2001, 583), a antonymia etnonyma *Nemec* ‚nemý človek; kto hovorí nezrozumiteľne, iným jazykom‘ (Králik 2015, 540), ktorá má sociolingvistickú blízkosť v gréckom *βάρβαρος* a arabskom *عجم* pre Peržanov. Táto etymológia je ostatne najstaršia, spomína ju už Pribík Pulkava v 14. storočí: „In lingua enim eorum *slowo* verbum, *slowa* verba dicuntur, et sic a verbo vel verbis dicti ydiomatis vocati sunt Slouani“ (Kronika Pulkavova 1893, 4), čo ale, samozrejme, nič zásadné neznamená.

Okrem uvedených etnónym podľa bojového prostriedku a autodenominačných však jestvovali aj ďalšie prípady variantnosti slovanských etnónym s použitím praslovanského *-ēn-. Všetky sa nachádzajú už iba v jednom type názvov kmeňov, a to sú patronymické názvy. B. Sergent tieto nespomína, pretože sú novšieho, nie indoeurópskeho pôvodu. Daný spôsob pomenúvania, ktorý má byť mladší, máme dokonca priamo doložený v dobe historickej, v ruských letopisoch: „Радимичи бо и Вятичи отъ Ляховъ. Бяста бо 2 брата в Лясъхъ, Радимъ а другий Вятко, и пришедъша съдоста. Радимъ на Съжю, и прозвашася Радимичи, а Вятко съде съ родомъ своимъ на Оцѣ, отъ негоже прозвашася Вятичи“ (Niederle 1919, 226). Variantnosť patronymických kmeňových názvov máme však doloženú vo východoslovanskom prostredí iba hypoteticky, zato v západoslovanskom prostredí ju možno spochybňovať len ťažko.

Takýmto jednoznačným dvojitém kmeňovým názvom sú napríklad *Milci/Milčania*: zapísaní najprv v roku 971 ako *Milzsane*, potom v roku 992 *in terram Milze et a fine Milze*, v roku 922 *Milzienos*, 1000 – 1004 *Milzini*, *Milzieni*, *Milzanie*, 1007 *in pago Milzani*, naproti tomu v roku 1071 *in pago Milsca*, 1091 *in regione Milce* atď. Toto sú vlastne ‚Milkovi ľudia‘, teda Miloslavovi (porov. Wenzel 2020, 58). Ďalším etnonymom, ktoré sem patrí, sú potom *Dedoši/Dedošania*, v pražskej listine sú zapísaní ako *Dedosesi*, *Dedosize*, *Dedosane*, u Geografa Bavorského *Dadosesani civitates XX*, u Thietmara potom už iba *pagus Diedesisi*, *Diedesi*, *pagus*, *qui Diadesisi dicitur*, u analistu Saxa *pagus Diedesi*, *Diadesesi*, v listine Ota *Diedesa* (Niederle 1919, 222). V tomto kmeňovom názve vidíme popri bežnej slovanskej prípone -ošb plnovýznamové slovo *dědъ*, čo nemusí označovať iba ‚deda‘ či iného príbuzného, ale aj ‚zomrelého predka‘ a pod. (pozri ESSJ 4 1977, 227-228); vylúčiť však nemožno ani osobné meno **Dědošъ*.

O niečo pravdepodobnejším patronymickým pomenovaním, keďže tu môžeme vidieť západoslovanskú patronymickú príponu -ic, budú podľa zápisov vari *Lužici/Lužicania*, ktorí sa u Geografa Bavorského uvádzajú ako *Lunsizi civitates XXX*, ale u opáta Regina k r. 963 *Sclavi qui dicuntur Lunsizani*, potom už len *Lusici*, *Luzici*, *Lusice* aj *Lucizi*, *Lucize*, *Lusiki*, *Lusiki*, *Lusiti*, ďalej *Luizizi pagus*, *provincia Luzica* (Niederle 1919, 121). Výklady sú však skôr z **logъ* a vylúčiť nemožno, že *Lužicania*, ba dokonca i *Lužici* by sa mali odvodzovať od toponyma *Lužica*, no do tejto kategórie hypoteticky patria aj východoslovanskí Uliči, so zápsmi *Uluči*, *Ulici*, *Ulutiči*, *Lutiči* a pod., aspoň to čiastočne naznačuje zápis Konštantína Porfyrogeneta *Οὐλίτινοι* (Niederle 1924, 157), čo by daný výklad oslabovalo.

Nie je napokon ani nemožné, že medzi variantné etnonymá patria *Phesnuzi* a *Besunzane* (MMFH III 1969, 291), ktorí by takto boli **Běžunci* ‚Běžunkovi ľudia‘ a zároveň **Běžunčane* (pozri viac Wenzel 2020, 59-60). O dosť istejší sú v tomto ohľade *Tuchori/Tuchorani* so zápsmi 976 *in pago Ducharin*, 1012/1018 *Tuchurini pagus*, 1004 *in teritorio Tucherin*, 1040 *in pago [...] qui vocatur Tuchorin*, 1042 *burgwardus Thvchorin*, ale v roku 1068, teda až neskôr, *in suburbanio Tvcheri*, čo umožňuje rekonštrukcie **Tuchorěne*, ako aj **Tuchori* ‚Tuchorovi ľudia‘ (pozri Wenzel 2020, 61).

Povaha niektorých z uvedených názvov kmeňov je síce do istej miery hypotetická, ale prítomnosť praslovanského *-ēn- v etnonymách, ktoré môžu existovať a existujú aj bez neho, sa celkovo spochybňovať nedá. Otázkou potom je, či je táto prípona vo variantných etnonymách novšia, alebo je staršia, pretvorená podľa iných mien na -ēn-, ako to predpokladal napríklad v úvode spomínaný R. Trautmann. Názvy kmeňov typu etnonymum *Moravan* k toponymu *Morava*, na ktoré pôsobili geograficko-politické činitele a ktoré sú vo všeobecnosti mladšie (takto Poločania na rieke Polote boli pôvodne Kriviči, Volyňania z hradiska Volyň, Lučania z Lučska a Bužania na rieke Bug boli Dulebi a tak ďalej; pozri Pukanec 2013, 15, 24-25), boli v období slovanského stredoveku najpočetnejšie.

S výnimkou etnonyma podľa bojového prostriedku *Vlčan* a hypotetického *Srban* však vek zápisov naznačuje skôr opak, a to že zápisy s *-ēn- budú rovnako staré či vo viacerých prípadoch ešte

staršie ako tie bez neho, môže ísť o pôvodné *n*-kmene, ako sme v súvislosti s H. Schelesnikerom spomenuli na začiatku článku, novšie sa nimi podrobne zaoberá tiež S. Schaffner (2014, 2015). Napríklad už o etnonyme *Krivičan*, ako sme rovnako uviedli, ale najmä *Slovan* môžeme uvažovať už u Ptolemaia v 2. storočí n. l. Tento totiž spomína nejaký kmeň, čo žil v severnej Skýtii vedľa Alanov a Alanorsov, a volal sa *Souobēnoi*: „Κατανέμονται δὲ ταύτης τῆς Σκυθίας τὴν μὲν πρὸς ἄρκτους πᾶσαν ἐγγὺς τῆς ἀγνώστου οἱ κοινῶς καλούμενοι Ἄλανοὶ Σκύθαι, καὶ οἱ Σουοβηνοὶ καὶ Ἀλάνορσοι“ (pozri Ptolemæus 1838, 426), pričom Slovanmi môžu byť aj jeho *Στανανοί* medzi Baltským a Čiernym morom (Ptolemæus 1838, 201), čo by bolo silným argumentom v prospech starobylosti zápisov s *-ěn-.

Keďže pohľad na etnonymá s *-ěn- ako na mladšiu, analogickú vrstvu etnoným nemá presvedčivú pramennú oporu, dôležité bude sa pozrieť aj na to, čo praslovanské *-ěn- znamená, a to predovšetkým v kontexte slovanských pomenovaní. V rámci týchto neskorší sufix -ěn- (*inĵ*), resp. -jan- (*inĵ*), pochádzajúci podľa Trubachyova (1982, 10) z indoeurópskeho *-ěn-, ukazuje, že tieto prípony tvoria obyvateľské mená od geografických objektov, napr. **gorděninĵ* či **gordjaninĵ* bol ‚obyvateľ hradu‘ < **gordĵ* ‚hrad‘, *dvorěninĵ* či **dvorjaninĵ* bol ‚príslušník dvora‘ < **dvorĵ* ‚dvor‘, **gorěninĵ* či **gorjaninĵ* bol ‚obyvateľ hôr‘ < **gora* ‚hora, les‘ atď. Toto má dokonca dokonalú paralelu v baltských jazykoch, takto litovský *girėnas* znamená ‚obyvateľ lesa‘ < *girė*, *girià* ‚les‘, *kalnėnas* ‚obyvateľ hôr‘ < *kalnai* ‚hory‘ a pod. Tento zaužívaný pohľad na sémantiku prípony však narúša, že ten istý sufix tvorí v baltských jazykoch aj patronymické pomenovania, napr. litovské *broleėnas* je ‚syn brata‘ < *brólis* ‚brat‘ (SP 1 1974, 119), čo vidíme aj v úvode spomínanom praslovanskom **brat-anĵ/-ěnĵ* ‚syn brata‘ (pozri tiež ESSJ 2 1975, 236) či **sestr-ěnĵ* ‚syn sestry‘ (porov. staročeské *sestřěnec*) k litovskému *seserėnas* (pozri Machek 1971, 541-542). Podobne sa v litovčine tvoria patronymické mená ako *Adomėnas* ‚syn Adama‘, *Petrėnas* ‚syn Petra‘ atď., v lotyštine je to podobne. V baltských jazykoch sa touto príponou tvoria i deminutíva, napr. litovské *arkleėnas* od *arklys* ‚kôň‘, čo je inak bežná spojitosť pri obdobných sufixoch. Sem potom zrejme patrí aj praslovanské **mold-ěn-ĵcv* ‚malé dieťa, dojča‘ (porov. Andersen 2017, 31), vlastne ‚mláďatko‘.

Tradičný názor, že praslovanské *-ěn- sa „užíva výhradne k tvoření od místních jmen či zeměpisných termínů“ (Rejzek 2001, 583; podobne viacerí ďalší), je teda pomerne pochybný, lebo už v baltoslovanskom období muselo mať aj patronymický a deminutívny význam. Tieto dva starobylé významy však nemusia byť jediné. Na začiatku štúdie sme uviedli, že staroruský výraz *kličane* ‚lovci krikom nadháňajúci zver‘ je odvodenina od *kličĵ* ‚krik‘ (ESSJ 10 1983, 40), čiže **kličaninĵ* bol ‚ten, kto kričí‘. Podobne **běžan(in)ĵ* znamenalo ‚ten, kto beží‘, v jednotlivých slovanských jazykoch potom ‚utečenec; bežec‘ (ESSJ 2 1975, 92). A napríklad staroslovienske *žeteljaninĵ* značilo ‚ten, kto žne‘ (ESJS 19 2018, 1153). Úplne iný význam praslovanského *-ěn- vidíme naproti tomu vo výraze **ogniščaninĵ*, plurál **ogniščane*, čo znamenalo ‚ten, kto má svoj krb, svoj dom‘ (ESSJ 32 2005, 24-25). A napokon máme v starej ruštine doložené aj etnonymum *Kyjane*, čiže ‚Kyjovi ľudia‘, ľudia mýtického zakladateľa Kyjeva, ktoré sa viackrát spomína v *Nestorovej kronike* (pozri Nestorův letopis ruský 1867, 40 a i.), teda nie *Kyjevcania*.

Významovo na typ *Kyjane* poukazuje aj množstvo starobylých ojkoným, ktoré sú známe vo viacerých slovanských regiónoch. Na Slovensku napríklad názov obce *Bošany*, ktorá stáročia patrila rodu z Diviakov („de Bassan de genere Dywek“; Marek 2010, 18), so zápisom *terra Bassan* už v roku 1130, *Bossan* v roku 1183 (CDS I 1971, 69, 91), bude odvodený od hypokoristického antroponyma *Boš*, príp. *Boška*. Toto je diviackovské meno, ktoré vidíme aj v názve časti dnešných Bošian *Baštín*, historicky *Baskafalva*, tá získala názov od doloženého mena zakladateľa *Boško* či *Baška* (Marek 2010, 21). S Diviackovcami príbuzní boli Bášovci z Uhrovcu, Ludanickovci či Branč-Lipovníckovci (Lukačka 2002, 101, 123) a práve u týchto posledných je v 13. storočí priamo doložené antroponymum *Hrabur* (Lukačka 2002, 92), ku ktorému je ojkonymum *Hrabor* pre ludanickovské *Chrabrany*, hoci prípona tu môže byť novšia. Všetky uvedené rody sú príbuzné

s Hont-Poznanovcami a do tohto okruhu patrí aj meno *Bork* či *Borč*, so zápismi *Borc*, *Borch* z rokov 1226 a 1228 (CDSI I 1971, 230, 247), ku ktorému treba asi priradiť *Borčany*, doložené už v roku 1111 a 1113 ako *Borsan* a *Borscan* (CDSI I 1971, 64, 66). Najznámejším prípadom sú však *Šimonovany*, doložené v roku 1260 ako *villa Symoni* (Lutterer – Majtán – Šrámek 1982, 231), ktoré sú od istého *Šimona*, zrejme z rodu Hontovcov (pozri Lukačka 2002, 81), aj keď ani tu nemusí byť sufix dostatočne starobylý.

Tieto príklady stoja, samozrejme, proti oveľa frekventovanejším ojkonymám na *-any*, v ktorých je táto prípona miestna a označovala vlastne iba mená obyvateľov, nazývaných od ľudí susedných osád podľa prírodného prostredia, kde žili. Napríklad *Topolan*, *Topolčan* bol obyvateľom miesta, ktoré bolo charakteristické nezvyčajným porastom topoľov, alebo sa volalo **Topol(č)ok*, pričom z akuzatívu plurálu (*vidím Topol(č)any* ‚Topol(č)anov‘ sa názov toponymizoval a ustálil na *Topolany*, resp. *Topolčany* (Uhlár 1978, 273-274); často to však býval aj lokál plurálu, v tomto prípade (*v*) *Topol(č)ach*. Názvy typu *Bošany* mali vraj vzniknúť analogicky podľa modelu mnohých susedných názvov osád na *-any* (porov. napr. Uhlár 1978, 275), tak ako variantné etnonymá typu *Slovan* mali vzniknúť analogicky k etnonymám *Moravan*, *Poločan*, *Volyňan*, *Lučan*, *Bužan* a podobne, resp. pretvárať staršie formy pridaním *-ěn-*.

Problémom hypotézy analógie pri etnonymách však je, že autodenominačné názvy typu *Slovan* si dávajú príslušníci kmeňa sami, čo bude zrejme platiť aj pre patronymické kmeňové názvy a vari tiež ojedinelé etnonymum podľa bojového prostriedku, pri ktorom pociťujeme určitú mieru totemizmu. Keď sa navyše pozrieme na praslovanské **-ěn-* v etnonymách, čo je staršia vrstva slovanských názvov ako ojkonymá, vo svetle ich variantnosti, tak *Souoběnoi* či *Stauanoi* je doložené meno pre Slovanov možno už v 2. storočí, najjednoznačnejší **Tuchorěne*, známi už v 10. storočí, sa zapisujú ako **Tuchori* až v druhej polovici 11. storočia, ďalšie, menej jasné prípady ukazujú, že etnonymá koexistovali približne v tom istom čase, čo platí aj pre *Sláv/Slovan* v 6. storočí, ak neuznáme zápisy z 2. storočia, prípadne zápisy bez praslovanského **-ěn-* sú o čosi mladšie, hoci v prípade *Vlčanov* a hypotetických *Srbanov* by boli staršie. Historický pohľad na zápisy variantných etnonym ani paralely v baltských jazykoch a polysémantickosť praslovanského **-ěn-* tento tradičný pohľad teda nepodporujú, a preto predpoklad analógií v daných prípadoch nemá žiadne zvláštne opodstatnenie.

REFERENCES

- Andersen, Henning*. 2017. On Slověne and the History of Slavic Patrials. In *Scando-Slavica* 63/1, 3-42.
- Blážek, Václav – Klain, Václav*. 2002. Etnonymum *Čech* v kontextu slovanských a indoevropských etnonym. In Hladká, Zdeňka – Karlík, Petr (eds.). *Čeština – univerzália a specifika* 4. Praha, 37-50.
- Brankač, Jan – Měťš, Frido, et al.* 1977. *Geschichte der Sorben*. Band 1. Bautzen.
- CDSI I*. 1971. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus I. Bratislava.
- ESJS 14*. 2008. Etymologický slovník jazyka staroslověnského 14. Praha, 815-870.
- ESJS 19*. 2018. Etymologický slovník jazyka staroslověnského 19. Brno, 1123-1164.
- ESSJ 2*. 1975. *Этимологический словарь славянских языков*. Выпуск 2 [Etymological Dictionary of Slavic Languages 2]. Moscow.
- ESSJ 4*. 1977. *Этимологический словарь славянских языков*. Выпуск 4 [Etymological Dictionary of Slavic Languages 4]. Moscow.
- ESSJ 10*. 1983. *Этимологический словарь славянских языков*. Выпуск 10 [Etymological Dictionary of Slavic Languages 10]. Moscow.

- ESSJ 32. 2005. Этимологический словарь славянских языков. Выпуск 32 [Etymological Dictionary of Slavic Languages 32]. Moscow.
- Králik, Lubor. 2015. Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava.
- Kronika Pulkavova. 1893. In *Fontes rerum Bohemicarum* V, 3-326.
- Lukačka, Ján. 2002. Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku. Bratislava.
- Lutterer, Ivan – Majtán, Milan – Šrámek, Rudolf. 1982. Zeměpisná jména Československa. Slovník vybraných zeměpisných jmen s výkladem jejich původu a historického vývoje. Praha.
- Machek, Václav. 1971. Etymologický slovník jazyka českého. Praha.
- Marek, Miloš. 2010. *Fontes rerum Slovacarum* II. Kraków, Trnava.
- MMFH III. 1969. *Magnae Moraviae fontes historici* III. Diplomata, epistolae, textus historici varii. Brno.
- Nestorův letopis ruský. 1867. Nestorův letopis ruský. Praha.
- Niederle, Lubor. 1919. Slované starožitnosti. Díl III. Původ a počátky Slovanů západních. Praha.
- Niederle, Lubor. 1924. Slované starožitnosti. Díl IV. Původ a počátky Slovanů východních. Praha.
- Ondruš, Šimon. 1975. Původ etnonyma Slovák, Slovan, Slovien a etnonyma Čech. In *Studia Academica Slovaca* 4, 221-241.
- Pramene k dejinám Veľkej Moravy. 1964. Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Bratislava.
- Ptolemæus, Claudius. 1838. *Geographiæ. Libri octo. Græce et latine ad codicum manu scriptorum fidem. Essendiæ.*
- Pukanec, Martin. 2013. Svätoplukovo kniežatstvo a stará slovenčina. Nitra.
- Rejzek, Jiří. 2001. Český etymologický slovník. Voznice.
- Sergent, Bernard. 1995. *Les Indo-Européens. Histoire, langues, mythes.* Paris.
- Schaffner, Stefan. 2014. Die slavischen Ethnonyme des Typs **poljane* ‚Feldbewohner‘ und die griechischen Ethnonyme auf -*ἄνεξ*. In Oettinger, Norbert – Steer, Thomas (eds.). *Das Nomen im Indogermanischen.* Wiesbaden, 360-383.
- Schaffner, Stefan. 2015. Zu den Wortbildungstypen der altgermanischen Völkernamen mit *n*-Suffix. In *Münchener Studien zur Sprachwissenschaft* 69/1, 145-189.
- SP 1. 1974. *Słownik prasłowiański. Tom 1.* Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- Šafařík, Pawel Josef. 1837. Slované starožitnosti. Oddíl dějepisný. Praha.
- Sutnar, Jaroslav. 1908. Čech. In *Zbornik U Slavu Vatroslava Jagića.* Berlin, 612-617.
- Trubachyov, Oleg. 1982. Из исследований по праславянскому словообразованию: генезис модели на -*ěninъ*, *-*janinъ* [A study on Proto-Slavic word formation: genesis of the patterns in -*ěninъ*, *-*janinъ*]. In *Этимология [Etymology]* 1980, 3-15.
- Uhlár, Vlado. 1978. Pôvod miestnych názvov Bošany a Topoľčany. In *Kultúra slova* 12/8, 273-276.
- Vasmer, Max. 1964. Этимологический словарь русского языка I [Etymological Dictionary of Russian I]. Moscow.
- Vasmer, Max. 1973. Этимологический словарь русского языка IV [Etymological Dictionary of Russian IV]. Moscow.
- Wenzel, Walter. 2020. Doppelbenennung slawischer Stämme. In *Beiträge zur Namenforschung* 55/1, 57-67.

doc. Mgr. Martin Diweg-Pukanec, PhD.
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of Slavic Philology
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Slovakia
mdpukanec@ukf.sk
ORCID ID: 0000-0003-4175-1727
WOS Researcher ID: AAG-6732-2020
SCOPUS Author ID: 55566239700